

Тацяна Кабржыцкая, Эла Дзюкава

**ПРАПАВЕДНІК, ФАЛЬКЛАРЫСТ, ПАЭТ ЯН КОЛАР
ЯК ІДЭОЛАГ СЛАВЯНСКАЙ УЗАЕМНАСЦІ:
ДА 220-ГОДДЗЯ 3 ДНЯ НАРАДЖЭННЯ ТВОРЦЫ**

Ян Колар (1793 – 1852), па паходжанні славак, увайшоў у гісторыю як дзеяч чэшскага і славацкага адраджэння. Ён, прапаведнік, фалькларыст, славіст, у свядомасці сучаснага чытача найперш замацаваны як паэт, аўтар знакамітай паэмы «Дачка Славы». У перакладзе на рускую мову гэта «візітная картка» Колара ўбачыла свет у 1973 г. у скарочаным варыянце. У арыгінале тэматыка і праблематыка паэмы досыць шырокая, яна складаецца з некалькіх раздзелаў, налічвае больш як 600 санетаў. Рускамоўная «Дочь Славы» ўяўляе своеасаблівы варыянт «Выбранага» паэта і ўключае пераклад 100 санетаў творцы [2]. Выданне суправаджаецца разгорнутым артыкулам літаратуразнаўцы А. Зайцавай, аўтара творчага партрэта пісьменніка, уключанага ў маскоўскі падручнік «Гісторыя славацкай літаратуры» (1970 г.) Усе даследчыкі, у тым ліку і А. Зайцава, справядліва акцэнтуюць увагу на славянскім патрыятызме Колара. «Яго жаданне садзейнічаць адраджэнню старажытнай культуры чэхаў і славакаў было такім магутным, што ён у ахвяру свайму патрыятычнаму доўгу прынёс і асабістае шчасце, і бліскучую кар’еру», – чытаем у прадмове да згаданага маскоўскага выдання 1973 г. [1, 9].

Ян Колар сапраўды магістральнай лініяй сваёй дзейнасці абраў нацыянальна-патрыятычную. Можна меркаваць, што на шляху Колара сапраўды было шмат перашкод, бо ў Аўстрыйскай дзяржаве, дзе жыў і працаваў Колар, дзе праводзілася жорсткая палітыка анямечвання славян, ідэі славянскага адраджэння выклікалі моцны супраціў. Аднак трэба прызнаць і іншае. Шырыня культуралагічнай дзейнасці Колара абумовіла непагасную славу творцы ў нашчадкаў. Ды і само жыццё Колара, які, нягледзячы на матэрыяльныя цяжкасці, непаразуменне з бацькам і інш., імкнуўся да навукі, аддана служыў абранай мэце, сведчыць пра тое, што яго напаткаў лёс шчаслівага чалавека. Зразумела, час, гістарычныя варункі і катаклізмы накладваюць адбітак на ўспрыняцце біяграфіі і жыццядзейнасці дзеячаў мінулых эпох. І сёння ёсць падставы расставіць новыя акцэнты ў асэнсаванні асобы Яна Колара з пазіцыі гуманітарнай палітыкі XXI ст.

Сучасны падыход да дзейнасці царквы як інстытута духоўнасці і культуры абавязвае звярнуць увагу на тое, што Колар у 1819 г. атрымаў парафію ў горадзе Пешта – сучасная левабярэжная частка Будапешта. Пропаведзі Колара, пратэстанцкага святара, перад вернікамі мелі асветніцкі характар. Сёння прызнаецца, што ў пратэстантаў пераважна адсутнае прынцыповае проціпастаўленне духавенства і свецкага пачаткаў. Вядома, што царкоўны культ у пратэстантаў вызначаецца пэўнай дэмакратыяй, богаслужэнне складаецца пераважна з прапаведзей, сумесных малітваў і

спеваў псалмаў на роднай мове. Такім чынам, атрымаўшы аўдыторыю прыхаджан, Колар меў магчымасць прапагандаваць сярод насельніцтва і сваё разуменне месца славян у сусветнай сям’і народаў. Урэшце пропаведзі Колара, аформленыя ім у асобныя два тамы, былі апублікаваны ў 30 – 40-гг. XIX ст.

Царкоўную службу Колар спалучаў з вывучэннем вуснай народнай творчасці. Першы зборнік славацкіх народных песень ён, сумесна з П. Шафарыкам, выдаў у 1823 г. Далейшая праца Колара па збору фальклору выліваецца ў новае выданне: у 1834 – 1835 гг. ён ужо выдае двухтомны збор «Народныя песні». Выданне мела характэрны падзагаловак: «Свецкія песні славакаў у Венгрыі, як простага люду, так і ніжэйшых станаў». У 1836 г. Колар знаёміць чытачоў са сваім навуковым трактатам «Пра літаратурную ўзаемнасць паміж славянскімі плямёнамі і гаворкамі», у якім стае ў абарону заходніх і паўднёвых славян, прадказваючы іх палітычную і культурную незалежнасць у будучыні.

Надзелены Божым дарам паэта, Колар у 1821 г. у Празе выдае і свой першы паэтычны зборнік. Выданне «Вершы Яна Колара» складалася з чатырох раздзелаў: «Санеты», «Элегіі», «Афарызмы», «Рознае». У 1824 г. убачыў свет першы варыянт паэмы «Дачка Славы». Колар загаханы ў дачку пратэстанцкага святара Шмідта Фрэдэрыку Вільгельміну, якая адпавядае яму ўзаемнасцю. Каханая дзяўчына разумела Колара, падзяляла яго перакананні. Яна ж, Вільгельміна – Міна, з’явілася прататыпам цэнтральнага вобразу паэмы – дачкі Славы. У паэме яе вобраз атрымлівае алегарычнае гучанне. Міна ў творы «ўзвездзена ў ранг» дачкі багіні Славы і бога кахання Мілека. Колар працягвае працу над творам, у 1845 г. выходзіць трэцяя рэдакцыя паэмы, якая налічвае ўжо 622 санеты. Такім чынам, можна меркаваць, што Колар быў шчаслівым чалавекам і ў асабістым жыцці. Праз непаразуменні з маці каханай Колар сапраўды вымушаны быў разлучыцца з Мінай. Аднак іх пачуцці вытрымалі выправанні: праз 16 гадоў разлукі яны ўсё-такі сталі пад вянец, звязалі сваё жыццё праз шлюб. З паэтычнай уявы Колара Міна ж не знікала ніколі. У вобразе Міны «арганічна спалучыліся і вобраз каханай паэта, і вобраз Бацькаўшчыны, і нават шырэй – ўсёй Славіі наогул. Паэма атрымала шырокі грамадскі рэзананс. У свой час была адным з найбольш папулярных у Чэхіі твораў і ўспрымалася як ўзорны нацыянальна-патрыятычны твор» [3, 775].

Апошнія гады жыцця Колара, пачынаючы з 1849 г., звязаны з Венай. Колар атрымаў прызнанне як навуковец: у Венскім універсітэце ён узначалваў кафедру славянскай археалогіі. Пра прыжыццёвае прызнанне грамадскасцю бяспрэчных заслуг Колара сведчыць надпіс на яго надмагільнай пліце: «Ён насіў у сэрцы пры жыцці ўвесь свой народ. Пасля смерці ён жыве ў сэрцах усяго народу».

А. Зайцава, адзначаючы папулярнасць Колара сярод славян, канстатуе: «Яго велічнасць прызнавалі не толькі чэхі і славакі, яго прызнавалі і Міцкевіч, і Прэшарн, вялікі славенкі паэт. Трактат «Пра літаратурную ўзаемнасць паміж славянскімі плямёнамі і гаворкамі», шэраг санетаў «Дачкі

Славы» яшчэ ў XIX ст. перакладалі ў Расіі. Высока цаніў Колара і Тарас Шаўчэнка. Лепшае ў творчай спадчыне вялікага асветніка, на прыкладзе якога выхоўвалася не адно пакаленне чэшскіх і славацкіх барацьбітоў за свабоду, дарагое нам і да гэтага часу» [1, 16]. Слушнасьць думак даследчыцы відавочная. Аднак інфарматыўнасці ў іх закладзена недастаткова. У прыватнасці, варта пашырыць карціну кантактных сувязей Колара з украінцамі, не абмяжоўваючыся толькі імем Тараса Шаўчэнкі.

Імкненне Колара да «славянскай ўзаемнасці» адыграла вялікую ролю ў станаўленні мастацкай літаратуры на землях Заходняй Украіны. Галіцка-ўкраінскія будзіцелі, львоўскія творцы Маркіян Шашкевіч, Іван Вагілевіч, Якаў Галавацкі, арганізатары літаратурнай групы «Руська трыця», складальнікі і выдаўцы фальклорна-літаратурнага альманаха «Русалка Дністровая», які ўбачыў свет у 1837 г., моцна абапіраліся на дзейнасць Яна Колара як на прыклад. Варта заўважыць, што пад назвай «Русь» галіцкія патрыёты разумелі даўнюю прарадзіму ўкраінскай нацыі. Пад словам «русіны» – галіцка-ўкраінскае насельніцтва Аўстра-Венгерскай дзяржавы. Зыходзячы з гэтай канцэптуальнай пазіцыі заходнія ўкраінцы давалі назвы многім сваім грамадскім арганізацыям і выданням. Выступаючы пераважна з пазіцыі пануючага ў Еўропе рамантызму, знаходзячыся пад уплывам Яна Колара, «Руська трыця» выкарыстоўвала і вопыт нядаўняга Асветніцтва. Практычная дзейнасць «Рускай тройцы» выявілася ў збіранні фальклору на землях краю, апрацоўцы яго, стварэнні на яго аснове ўласных твораў.

Ва ўступным да альманаха артыкуле «Передговор к народним руським пісням» І. Вагілевіч пісаў: «Нарід руський один з головних поколінь слов'янських... Руський нарід був великим і величавим... Руська земля честь і славу мала... Из Запорожжя лицарських діл гомін зашибався високими курганами по всій русі, а з Бескидів і всяких сторон розбігалися мстиві молодці за печальну неволю мирян» [4, 33]. Як бачым, у альманаху выяўлялася ідэя ўкраінскай супольнасці, еднасці ўкраінскага народа. У той жа час прыведзеныя словы сведчаць і пра дэмакратычныя арыенціры стваральнікаў альманаха, бо ў іх выяўляецца клопат пісьменнікаў менавіта пра прасты люд, пра народ. Галіцкія пісьменнікі-адраджэнцы імкнуліся ўвесці заходнеўкраінскую культуру ў агульнае рэчышча ўсяго ўкраінскага пісьменства, бачылі галічан неад'емнай часткай усёй Саборнай Украіны, арыентаваліся на культурныя дасягненні ўкраінцаў з Расіі, зыходзячы з пераканання, што «літаратура з'яўляецца сталай патрэбай усяго народу» (М. Шашкевіч). Таму яны выступалі супраць польскай і нямецкай асіміляцыі ўкраінскай Галіччыны і Букавіны, увядзення лаціны ў моўны ўжытак галічан, закладалі асновы народніцтва ў духоўнае жыццё краю.

Ян Колар быў добра вядомы львоўскім будзіцелям. З ім ў непасрэдных творчых стасунках знаходзіўся Я. Галавацкі, які пазнаёміўся з творцам у час яго працы над двухтомным выданнем славацкіх народных песень. Я. Галавацкі перакладаў трактат Колара «Пра літаратурную ўзаемнасць...». Захопленасць складальнікаў альманаха «Русалка Дністровая» ўсёахопнай адраджэнскай працай Яна Колара выявілася ва ўсёй іхняй дзейнасці.

Альманах, як і асобныя яго раздзелы, пачынаецца з цытавання Колара. Ужо на першай старонцы выдання чытач знаёміўся з Янам Коларам, яго думкамі пра народную творчасць: «Ne z mutného oka, z ruku pilnéе naděje kwitne» – «Не з смутных вачэй, а з рукі стараннай, пільнай надзея квітнее». І на іншай асобнай старонцы чытачу падаваліся словы аўтарытэтнага даследчыка: «Pjesně národní gsau negpewněgsj základ odwety, žiwel vzdělanosti, podpora národnosti, štit a ozdoba řeči». Гэта фраза «Песні народныя ёсць найбольш трывалай, грунтоўнай асновай асветы, жывой вучонасці, апорай народнасці, шчытом і аздобай мовы», як пазначана ў альманаху, была ўзятая «з запісаў Коларавых спяванак». У цыкле «Складання», што змяшчаў арыгінальныя творы львоўскіх будзіцеляў, неаднойчы сустракаюцца прамыя рэмінісцэнцыі з Яна Колара. У прыватнасці, у творы М. Шашкевіча «Згадка» выкарыстаны першыя тры часткі паэмы Яна Колара «Дачка Славы».

Тыпалагічна блізкай гэтай паэме Колара з'яўляецца ўся творчасць М. Шашкевіча. Паказальна, што, арыентуючыся на Колара, узельнікі «Рускай тройцы» абралі сабе літаратурныя псеўданімы, якія павінны былі сімвалізаваць салідарнасць з усімі славянамі. Шашкевіч у арыгінальнай творчасці выступіў як Руслан, Вагілевіч – як Далібор, Галавацкі – як Яраслаў. М. Шашкевіч пад уздзеяннем паэмы «Дачка Славы» ўвёў ва ўласныя творы імёны язычніцкіх багоў, у якіх верылі і ўкраінцы, і іншыя славянскія народы. У творы «Згадка» апаэтызаваныя персанажы славянскай міфалогіі, вядомыя ва ўсім славянскім свеце. Сярод іх – Святавіт, Купала, Лада, Каляда. Верш суправаджаецца каментарыямі паэта, у якіх падаецца геаграфія «прыпіскі» славянскіх багоў. У прыватнасці, у спасылцы на слова Святавіт даецца наступнае тлумачэнне: «Святовид – бог слов'ян надлабських і надбалтицьких, виображающий сонце».

Знакаміты ўкраінскі пісьменнік і вучоны Іван Франко прысвяціў асобе Яна Колара некалькі навуковых даследаванняў. Пра Колара Франко пісаў, асвятляючы гісторыю «галіцка-рускага нацыянальнага адраджэння», звяртаўся і непасрэдна да аналізу яго дзейнасці ў артыкулах «Літаратурнае відроджэння Полудневай Русі і Ян Колар. Слов'янська взаємність у розумінні Яна Колара і тепер» (1893), «До історії чесько-руських взаємин» (1901). Як бачым, абодва даследаванні былі напісаны на мяжы XIX і XX ст. На сярэдзіну XIX ст. прыпадае і пачатак гісторыі перакладу Яна Колара на ўкраінскую мову, што меў шчаслівы працяг у XX ст. Сучасныя ўкраінскія перакладчыкі расшыраюць магчымасці нашага ўспрыняцця Колара, бо звяртаюцца да ўзнаўлення сродкамі роднай мовы тых твораў, на якія не была звернутая ўвага рускіх перакладчыкаў. Існуюць выпадкі, калі ўкраінскія паэты, перакладаючы Колара, уступаюць у «спаборніцтва» са сваімі рускім калегамі.

Такім чынам, наш час падказвае неабходнасць новага звароту да пытання «Колар і славянства» ў яго самым шырокім аб'ёме. Заслугоўвае на асобнае літаратуразнаўчае даследаванне і пытанне творчай інтэрпрэтацыі паэмы «Дачка Славы» на рускую і ўкраінскую мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. *Зайцева, А.* Ян Коллар и сто сонетов из паэмы «Дочь Славы» / А. Зайцева. – М., 1973.
2. *Коллар, Я.* Сто сонетов / Я. Коллар. – М., 1973.
3. *Назарець, В.* Коллар Ян / В. Назарець // Зарубіжні письменники. Енциклоп. довідник. У 2 т. – Тернопіль, 2005. – Т. 2.
4. Русалка Дністровая: фольклорно-літературний альманах «Руської трійці». – Київ, 1987.